

Zdzisław Bielań
Lublin

Karol Herman Wagner – życie i działalność w powstaniu styczniowym

Słowa kluczowe

powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie, Herman Wagner, dowódca oddziału, niewola, zesłanie, historia Polski

Streszczenie

Herman Wagner to jeden z bohaterów powstania styczniowego na Lubelszczyźnie. Był Polakiem w pierwszym pokoleniu, wywodzącym się z nacji niemieckojęzycznej. Pochodził z Galicji. Jego droga życiowa wiodła przez Wielkie Księstwo Poznańskie (nauka zawodu, praca, założenie rodziny). W poszukiwaniu pracy przybył do Królestwa Polskiego. Tutaj nastąpiła jego szybka polonizacja. Zatrudnienie znalazł w dobrach Ordynacji Zamojskiej. Wiosną 1863 r. przystąpił do powstania styczniowego i zorganizował własny oddział. Po przybyciu w okolice Kraśnika partii pod dowództwem płk. Tomasza Wierzbickiego oddał się pod jego komendę. Brał udział w kampanii letniej gen. Michała Heydenreicha-Kruka. W trzech bitwach był dowódcą oddziału. Pod Fajslawicami dostał się do niewoli. Został zesłany do guberni saratowskiej i tam prawdopodobnie zmarł.

Herman Wagner to jeden z przedstawicieli innych narodowości, którzy już w pierwszym pokoleniu poczuli się Polakami i byli gotowi oddać życie za sprawę nowej ojczyzny. Z pochodzenia był Austriakiem lub Niemcem, od chwili zamieszkania w Królestwie Polskim jako kolonista polonizował się w szybkim tempie. Dowodem tego była konwersja z protestantyzmu na katolicyzm oraz nawiązywanie kontaktów sąsiedzkich i towarzyskich prawie wyłącznie z polskim środowiskiem. Podejmując kolejne zatrudnienia znajdował je już tylko u polskich pracodawców. Kiedy rozpoczęło się powstanie styczniowe, jako prawy Polak postanowił wziąć w nim udział. Uczynił to, pozostawiając żonę i kilkoro nieletnich dzieci. Działalność partyzancką rozpoczął od organizacji w zachodniej części powiatu zamojskiego własnego oddziału powstańczego, pierwszego większego w tej części województwa lubelskiego.

Ojczyzną Karola Hermana Wagnera była Galicja, gdzie jego ojciec Karol był nadleśniczym w jednym z tamtejszych majątków ziemskich, choć on sam urodził się 11 grudnia 1824 roku w Wolnym Mieście Krakowie¹. Ojciec był ewangelikiem, w tej wierze wychowywał Hermana i o rok młodszą córkę, Emilię². Niewiele zachowało się informacji o najwcześniejszym okresie życia Hermana. Z życiorysu wiadomo, że przez kilka lat pobierał naukę, być może w gimnazjum krakowskim, które ukończył w 1843 roku. Przy wyborze zawodu postanowił kontynuować tradycje rodzinne. Na dalszą edukację wyjechał do państwa pruskiego na tereny Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Z czasem przyjął nawet tamtejsze obywatelstwo, zapewne w związku z zawarciem małżeństwa z Prusaczką.

Zdobywanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności zawodowych uzyskiwano wówczas drogą praktyki. W związku z tym Herman odbył trzyletnią praktykę w zakresie leśnictwa w dobrach hrabiego Atanazego Raczyńskiego w Obrzycku³, w siedzibie tamtejszej Ordynacji. Postępy Wagnera w nauce zostały wysoko ocenione, czego wynikiem

¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Akta Ordynacji Zamojskiej (dalej: AOZ), sygn. 5009. Akta osobowe Hermana Wagnera.

² Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Akta stanu cywilnego parafii ewangelicko-unijnej Obrzycko (dalej: ASC Obrzycko), sygn. 56, s. 2–3, akt nr 5.

³ Obrzycko – obecnie pow. Szamotuły w woj. wielkopolskim.

była pozytywna decyzja władz Ordynacji w sprawie jego zatrudnienia. W roku 1846 roku objął posadę leśnika w Leśnictwie Obrzyckim. Po siedmiu latach został przeniesiony do Leśnictwa w Kuźnicy Grabowskiej⁴, stanowiącego również część dóbr Atanazego Raczyńskiego, ale położonych w Królestwie Polskim. Pełnił tam obowiązki kasjera i kontrolera lasów – do czerwca 1856 roku⁵. Potem, od 1 lipca 1856 roku, prawdopodobnie ze względów rodzinnych, podjął pracę w dużym majątku ziemiańskim w Rembielicach Szlacheckich koło Wielunia. Pracował tam blisko cztery lata, do 31 marca 1860 roku⁶. Z obydwu miejsc otrzymał bardzo dobre rekomendacje. Ostatni pracodawca tak oceniał jego pracę: „(...) sprawował się przez ten czas [w okresie pracy w Rembielicach – ZB] bardzo dobrze, a mianowicie rozwinął we wszystkich gałęziach leśnictwa całą swą znajomość fachową, którą w wysokim posiada stopniu”⁷.

Na własną prośbę zwolnił się z pracy w Rembielicach, tłumacząc swą decyzję koniecznością zajęcia się własnym gospodarstwem. Wiodocześnie jednak rola rolnika i gospodarza przerosła jego umiejętności i możliwości, a zarazem nie zapewniała wystarczających dochodów, bo już w pół roku później czynił starania o nową pracę najemną. Dowiedziawszy się o wolnym etacie leśniczego w Ordynacji Zamojskiej, postanowił tam szukać zatrudnienia. Na początku października 1860 roku złożył odpowiednie podanie do władz Ordynacji. Rekomendację dał mu niejaki Siedel, osoba dobrze znana władzom ordynackim. W swojej opinii napisał, że „młodzieniec ten jest uczciwym i czynnym człowiekiem w swym fachu i będzie dla nas bardzo pożytecznym. Dlatego przedstawiam go (...) [aby] jako leśniczy mógł być umieszczony”. Wagner przedstawił także dwie rekomendacje z bardzo dobrymi ocenami od swoich poprzednich pracodawców. W tej sytuacji decyzja Zarządu Ordynacji była pozytywna. Został zatrudniony od 1 listopada 1860 roku⁸.

Wagnera skierowano do pracy na stanowisku leśniczego w kluczu Stróża, należącym do leśnictwa janowskiego, położonego niedaleko

⁴ Kuźnica Grabowska – obecnie pow. Ostrzeszów w woj. wielkopolskim.

⁵ APL, AOZ, sygn. 5009, k. 7.

⁶ Ibidem, k. 7.

⁷ Ibidem, k. 8.

⁸ Ibidem, k. 1, 3, 6, 8.

Kraśnika. Zapewniono mu wynagrodzenie w wysokości 940 złp rocznie, poza tym 500 złp na utrzymanie dwóch koni oraz 24 pól szańce kubiczne drewna opałowego w naturze. Przysługiwało mu także bezpłatne mieszkanie służbowe. Jego sytuacja materialna nie przedstawiała się wówczas najlepiej, skoro poprosił pracodawcę o refundację kosztów przeniesienia się do miejsca pracy z rodziną. Przyznano mu zapomogę zwrotną w wysokości 300 złp. Ze względu na fakt, że nie mógł otrzymać mieszkania służbowego dla siebie i rodziny w Stróży, uzyskał zezwolenie na wynajęcie odpowiedniego lokum w Kraśniku na koszt Ordynacji. Mógł więc już wtedy sprowadzić do siebie rodzinę – żonę z czwórką nieletnich dzieci⁹. Był bowiem żonaty od 1849 roku z Augustą Ingendorf urodzoną w 1826 roku, wywodzącą się z niemieckiej rodziny zamieszkałej w Obrzycku. Mieli czworo dzieci: Ludwikę Emilię, Józefa Aleksandra Ryszarda (ur. 1856), Matyldę Karolinę (ur. 1857) i Stanisławę Nepomucenę (ur. 1860)¹⁰.

Wagner jako pracownik również w nowym miejscu zatrudnienia był dobrze oceniany, władze ordynackie nie szczędziły mu pochwał. Znalazło to odbicie w prowadzonej przez nie jego dokumentacji personalnej.

Do powstania styczniowego Wagner przystąpił w drugiej połowie kwietnia 1863 roku¹¹. Zaczął tworzyć w lasach ordynackich w okolicach Kraśnika własną partię. Według Stanisława Zielińskiego bliskość granicy sprzyjała rozwojowi oddziału, ale jak się zdaje liczba żołnierzy nie przekroczyła stu ludzi. Jeśli chodzi o kadrę oficerską oddziału, to była zapewne nieliczna, wiadomo jedynie, że należał do niej por. Deputowicz. Mały oddziałek pod jego dowództwem 22 czerwca naszedł miasteczko Urzędów i dokonał zaboru pieniędzy z kasy miejskiej¹². Zarówno niewielka liczebność oddziału, jak i brak przy-

⁹ APL, AOZ. sygn. 5009, k. 10–10v, 13–13v, 14–14v, 27–28.

¹⁰ APP, ASC Obrzycko, sygn. 56, s. 2–3, akt nr 4; s. 21–22, akt nr 71; sygn. 92, s. 14, akt nr 27; sygn. 96, s. 14v, akt nr 84; Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Parzymiechach z lat 1808–1916, akt nr 74/1857.

¹¹ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913, s. 92.

¹² M. Mądziak, *W Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1809–1864)*, [w:] *Dzieje Urzędowa*, pod red. R. Szczygła i M. Surdackiego, Lublin–Urzędów 2011, s. 275.

gotowania wojskowego żołnierzy nie pozwalały na podjęcie działań bojowych na szerszą skalę. Do starcia z Rosjanami jednak doszło i to przypadkowo. Na będący w okolicach Sobieszczań oddział Wagnera napadł 27 czerwca kpt. Żdanko z kolumny ruchomej ppłk. Rakuzy, złożonej z półtorej rot piechoty (ok. 300 żołnierzy). Powstańcy jednak nie podjęli walki i wycofali się do najbliższego lasu, nie ponosząc żadnych strat¹³.

W początkach lipca oddział Wagnera połączył się z partią galicyjską dowodzoną przez płk. Tomasza Wierzbickiego, któremu się podporządkował, Wagner objął funkcję zastępcy dowódcy. Powstańcy pod nowym dowództwem odbyli chrzest bojowy 18 lipca pod Polichną k. Kraśnika, gdzie Polacy napadli na oddział janowski i po półtorago-dzinnej bitwie zmusili go do ucieczki¹⁴.

Po zwycięstwie pod Polichną oddział Wierzbickiego szybkim marszem przemieścił się na Podlasie, gdzie koncentrację kilku oddziałów zarządził płk Michał Heydenreich-Kruk, naczelnik wojskowy województw lubelskiego i podlaskiego. Zamierzał on urządzić zasadzkę na rosyjski oddział pościgowy, podążający za Wierzbickim w okolicach Kaniwoli na Pojezierzu Łęczyńskim. Ustalono plan wzięcia Rosjan w dwa ognie. Jednak 24 lipca, zanim zgrupowanie Heydenreicha nadeszło, płk Wierzbicki wyruszył z miejsca postoju (Nadrybie) na spotkanie z nim. Zamiast powstańców natknął się na goniący go

¹³ S. Zieliński (s. 93) podaje informację o udanej zasadzce oddziału Wagnera na dwie rotę wojska rosyjskiego pod Sobieszczańcami. W starciu jazdą powstańczą miał dowodzić Deputowicz. Według informacji polskich Rosjanie mieli 12 zabitych i przeszło 20 rannych. Zieliński zastrzega się wszakże, że źródła, na których opiera swoją notkę („Czas”, „Ephémérides Polonaises”), podają dwie daty – 27 i 30 VI 1863. W publikacji *Zarys powstania styczniowego opracowany w warszawskiej cytadeli*, Wrocław 1985, s. 214, zawarty jest przekaz o starciu pod Sobieszczańcami, ale bez podania konkretnej daty. Jak wynika z tego źródła, starcie nastąpiło przed 29 czerwca. Tu wszakże jako dowódca partii powstańczej wymieniony jest płk Tomasz Wierzbicki.

¹⁴ APL, RGL, Adm. sygn. 1642, k. 10, 63, 75v; I. Krauss, *Pod Polichną. Wyjątek z „Pamiętnika Żegoty”*, [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego*, Lwów 1903, s. 205–210; „Niepodległość” 1863, nr 3, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 2, Wrocław 1969, s. 379; J. Lipski, *Pamiętnik powstańca styczniowego*, [w:] *Powstanie styczniowe w biografii wpisane. Sześć pamiętników z Lubelszczyzny*, zebra. i oprac. Z. Bieliń, Lublin 2006, s. 56–58; S. Zieliński, op. cit., s. 94–95.

oddział Rosjan. Ci, uprzedzeni przez miejscowego kolonistę, pobili i odrzucili powstańców Wierzbickiego, również przybyłe im z pomocą pozostałe oddziały zmusili do odstąpienia. Dobrze przygotowana zasadzka nie powiodła się z powodu braku koordynacji działań oddziałów powstańczych. W bitwie tej Wierzbicki został ranny i dowództwo nad oddziałem galicyjsko-janowskim objął mjr Wagner¹⁵. Na polecenie płk. Heydenreicha oddziały podlaskie i lubelski Wagnera wyruszyły do południowo-zachodniej części województwa lubelskiego. Był to właściwy początek letniej kampanii Heydenreicha. Oddziały przeszły w okolice Urzędowa, gdzie 4 sierpnia doszło do zwycięskiej bitwy pod Chruśliną. Oddział Wagnera stanowił drugą linię polskiej obrony i wziął udział w walce już podczas drugiego ataku Rosjan. Na rozkaz Kruka część oddziału bezpośrednio wspierała partię Krysińskiego, a druga część wstrzymywała atak nieprzyjaciela wymierzony w prawe skrzydło Polaków. Z tego zadania dowódca i jego żołnierze wywiązali się bez zarzutu. Uczestniczyli również w końcowym kontruderzeniu powstańczym, a następnie w pościgu¹⁶.

Spod Chruśliny powstańcy podeszli pod Żyrzyn niedaleko Puław. Tam Heydenreich zorganizował zasadzkę na pocztę wojskową idącą z Dębina do Lublina, eskortowaną przez ponad 500-osobowy oddział wojskowy. Bitwa została stoczona 8 sierpnia w godzinach rannych,

¹⁵ [Bitwa pod Kaniwołą], „Gazeta Narodowa” 1863, nr 149, s. 2; B. Deskur, *Dla moich wnuków*, Włodawa 2013, s. 66–68; S. Liniewski, *Pamiętnik: fragment z lat 1861–1864*, [w:] *Powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie. Pamiętniki*, pod red. T. Mencla, Lublin 1966, s. 158; S. Zieliński, op. cit., s. 96; Z. Bieleń, *Zwycięzca spod Żyrzyna. Generał Michał Jan Heydenreich (1831–1886)*, Lublin 2006, s. 52–53.

¹⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), *Żurnal' voennykh dejstvij za okres od 30 VII/10 VIII–7/19 VIII*; „Doniesienie z Placu Boju” 1863, nr 3, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 1, Wrocław 1966, s. 528–530; „Niepodległość” 1863, nr 5, [w:] *Prasa tajna...*, cz. 2, op. cit., s. 404–405; *Zarys powstania styczniowego...*, op. cit., s. 216–218; M. Berg, *Zapiski o powstaniu polskiem 1863 i 1864 roku*, t. 3, Kraków 1899, s. 249–250; A. Sikora, *Moje wspomnienia z powstania polskiego z roku 1863/64 przez...*, [w:] *Powstanie styczniowe w biografii wpisane...*, op. cit., s. 187–189; E. Kozłowski, *Bitwy pod Chruśliną i Żyrzynom w 1863 r.* „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959, R. 4, nr 1, s. 137–141; Idem, *Od Węgrowa do Opatowa 5 II–21 II 1864. Wybrane bitwy powstania styczniowego*, Warszawa 1962, s. 153–159; S. Zieliński, op. cit., s. 97–98; Z. Bieleń, op. cit., s. 58–60.

na drodze Warszawa–Lublin. Oddziały polskie atakowały Rosjan ze wszystkich stron. Oddział Wagnera miał wyjść na tyły wojsk rosyjskich i nie dopuścić do wycofania się ich w stronę Moszczanki i Dębłina, tj. miejsc, z których nadeszły. Nie miał większego udziału w boju, który toczył się głównie wokół dział i furgonów pocztowych oraz na przodzie. Rosjanie nawet nie próbowali wycofywać się. W końcowej fazie bitwy, za cenę dużych strat, nielicznej grupie żołnierzy rosyjskich udało się w walce na bagnety przebić przez polską linię w kierunku Kurowa. Zwycięstwo powstańców było pełne, największe w całym powstaniu¹⁷.

Po bitwie zgrupowanie powstańcze po przejściu na Podlasie zostało rozformowane. Oddział Wagnera przeszedł do Lasów Łęczyńskich, gdzie przeczekał pierwsze operacje poszukiwawcze Rosjan. Tymczasem władze narodowe postanowiły przeprowadzić operację odciążającą gen. Heydenreicha przez wkraczające do Królestwa oddziały galicyjskie gen. Aleksandra Waligórskiego i płk. Marcina Borelowskiego. Zadanie odciągnięcia Rosjan od granicy otrzymały również oddziały lubelskie płk. Ruckiego i mjr. Wagnera. Na początku drugiej połowy sierpnia opuściły one Lasy Łęczyńskie i zgodnie z poleceniem przeszły w okolice Urzędowa. Tymczasem gen. Waligórski przesunął termin wkroczenia do Królestwa. W tej sytuacji obydwa oddziały powstańcze rozpoczęły odwrót do swoich baz. W trakcie marszu

¹⁷ AGAD, *Żurnal' ...*, op. cit.; *Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego, styczeń–sierpień 1863*, Wrocław 1974, s. 335; *Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego, sierpień 1863–maj 1864*, Wrocław 1978, s. 5; „Doniesienie z Placu Boju” 1863, nr 2, [w:] *Prasa tajna...*, cz. 1, op. cit., s. 528; „Wiadomości z Placu Boju” 1863, nr 7, [w:] *Prasa tajna...*, cz. 1, op. cit., s. 536; „Polska” 1863, nr 8, [w:] *Prasa tajna...*, t. 2, op. cit., s. 312; „Niepodległość” 1863, nr 5, [w:] *Prasa tajna ...*, t. 2, op. cit., s. 405–406; N.M. Katkov, *1863 god*, cz. 1, Moskwa 1887, s. 606, 615; *Zarys powstania styczniowego...*, op. cit., s. 218–219; M. Pawliszczew, *Tygodnie polskiego buntu*, t. 2, *Walka orężna 1863–1864*, Warszawa 2003, s. 321–324, 343; W. Przyborowski, *Dzieje 1863 roku*, t. 4, Kraków 1905, s. 339–346; M. Berg, op. cit., t. 3, s. 250–258; A. Migdalski, *Wspomnienia rotmistrza kawalerii narodowej z 1863/1864 roku*, [w:] *Powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie...*, op. cit., s. 213–214; A. Sikora, op. cit., s. 190–194; J. Stella-Sawicki, *Rok 1863*, Lwów 1905, s. 126–129; S. Zieliński, op. cit., s. 100; S. Szablewski, *Bój pod Żyrzynem dnia 9 VIII 1863 r.*, „Przegląd Piechoty” 1934, R. 7, z. 1, s. 39–44; E. Kozłowski, *Bitwy pod Chruśliną...*, op. cit., s. 142–149; Idem, *Od Węgrowa...*, op. cit., s. 163–179; Z. Bieleń, op. cit., s. 67–74.

okazało się, że bardzo blisko znajduje się pościgowy oddział rosyjski z Janowa pod dowództwem płk. Emanowa. Polacy zaczęli uchodzić na Podlasie, a Rosjanie rzucili się w pogoń. Kiedy Polacy znaleźli się kilkanaście kilometrów za Piaskami, okazało się, że w pobliskim miasteczku Siedliszcze znajduje się gen. Heydenreich z oddziałem ppłk. Karola Krysińskiego. Dowódcy lubelscy otrzymali rozkaz połączenia się z naczelnikiem, co też niezwłocznie wykonali. 24 sierpnia zgrupowanie otrzymało polecenie przejścia na lewy brzeg Wieprza, by w ten sposób ująć pogoni, która – jak sądzono – pójdzie w ślad za oddziałami Ruckiego i Wagnera w stronę Piasków. Zgrupowanie powstańcze, wykonując rozkaz, przeszło rzekę, a most podpaliło. Ariergardę zgrupowania stanowiły przemęczone oddziały Wagnera i Ruckiego. Kiedy Polacy znaleźli się niedaleko wsi Fajslawice, zostali zaatakowani przez wszystkie siły Emanowa, któremu pośpieszył z pomocą drugi oddział pod dowództwem płk. Sołłoguba. Polacy próbowali chronić się w niewielkim lasku. Część wojsk narodowych z gen. Heydenreichem i ppłk. Krysińskim po krótkim oporze uszła z placu boju przed zamknięciem kotła. Większość, głównie oddziały Ruckiego i Wagnera, otoczona ze wszystkich stron, uporczywie się broniła. Podejmowano też próby wyrwania się mniejszymi i większymi grupami; niektórym nawet się udało. Tymczasem walka przedłużała się przy stałych postępach Rosjan. Przed wieczorem Wagner po naradzie z Ruckim, zgromadziwszy wokół siebie około 200 powstańców, postanowił zwartą kolumną przedrzeć się w stronę Biskupic. Zaledwie wychylił się z lasu, przywitał ich gęsty ogień armatni i karabinowy. Część szybko zreiterowała z powrotem do lasu. Około 150 żołnierzy na czele z Wagnerem postanowiło poddać się. Pozostali w lasku przez jakiś czas jeszcze się bronili, ale i oni w końcu zaprzestali walki. W kilkunastogodzinnej bitwie życie straciło 160 powstańców, a 634 dostało się do niewoli. Większość jeńców (zdrowych) odtransportowano do Lublina, a wkrótce potem do Warszawy, w tej liczbie również Wagnera¹⁸. Za udział w powstaniu,

¹⁸ S. Kieniewicz, *Józefa Władysława Ruckiego relacja o kampanii własnej*, „Teki Archiwalne” 1992, t. 22, s. 29–32; *Dokumenty terenowych władz wojskowych powstania styczniowego 1863–1864*, Wrocław 1976, s. 63; E. Noiński, *Spis powstańców wziętych do niewoli w bitwie pod Fajslawicami 24 sierpnia 1863 roku*, „Rocznik Białkopodlaski” 2004, t. 12, s. 271; *Zarys powstania styczniowego...*, op. cit., s. 219–223; M. Pawliszczew, op. cit., s. 344; J.K. Janowski, *Pamiętniki o powstaniu*

pełnienie funkcji dowódcy oddziału i walkę z wojskiem rosyjskim jako pruski poddany został zesłany na zamieszkanie do miasta Serdobsk¹⁹ w guberni saratowskiej. Wysłano go w czwartej partii skazańców w październiku 1863 roku²⁰. Będąc na zesłaniu interesował w dalszym ciągu sprawami powstania. Świadczy o tym pytanie skierowane w liście do żony na początku wiosny 1864 roku: „W jakim stanie znajduje się nasza sprawa?”. Spowodowało ono nawet kilkumiesięczne śledztwo i wymianę korespondencji między Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, władzami guberni saratowskiej i Królestwa²¹. Pismo do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Berga stanowi ostatnią informację o Wagnerze. Prawdopodobnie w Rosji zmarł.

Powstańcza droga Wagnera była czasowo krótka, niemniej jednak obfitująca w ważkie wydarzenia insurekcji styczniowej na Lubelszczyźnie. Wziął udział we wszystkich bitwach kampanii letniej Heydenreicha, najważniejszej i najbardziej spektakularnej. Klęska pod Fajslawicami oznaczała koniec jego powstańczego żywota, ale też osobistą tragedię. Na łasce rodaków pozostawił rodzinę – przez dłuższy czas bez środków do życia. Jego los był podobny do dziejów wielu innych rodaków, którzy osobiste szczęście i stabilne życie podporządkowali walce o wolność ojczyzny. Nie doczekał się grobu w ojczyźnie. Nie wiadomo nawet, kiedy zmarł, bo najpewniej stało się to na zesłaniu. W Lublinie jego imieniem nazwano jedną z ulic na osiedlu Powstańców Styczniowych (obecnie część osiedla Konstantynów) na Węglinie.

Zdzisław Bieleń

styczniowym, t. 2, Warszawa 1925, s. 185; W. Przyborowski, op. cit., s. 354–360; S. Zieliński, op. cit., s. 101–102; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983, s. 565; E. Kozłowski, *Od Węgrowa...*, op. cit., s. 183–195; Z. Bieleń, op. cit., s. 83–93.

¹⁹ Serdobsk – miasto w Rosji położone nad rzeką Serdobą, 80 km na północny zachód od Saratowa.

²⁰ AGAD, Zarząd General Policmajstra w Królestwie Polskim, sygn. 7, k. 33; sygn. 51, k.104; M. Pawliszczew, op. cit., s. 416; J. Maliszewski, *Sybiracy zesłani i internowani za udział w powstaniu styczniowym*, [Warszawa] 1930, s. 46.

²¹ AGAD, Zarząd General Policmajstra..., sygn. 51, k. 104–123.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych

Żurnal' voennykh dejstvij za okres od 30 VII/10 VIII do 7/19 VII 1863 r.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Akta Ordynacji Zamojskiej, sygn. 5009. Akta osobowe Hermana Wagnera
Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 1642

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Akta stanu cywilnego parafii ewangelicko-unijnej Obrzycko, sygn. 56, 92, 96

Archiwum Państwowe w Częstochowie

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Parzymiechach z lat 1808–1916

Źródła drukowane

Berg M.W., *Zapiski o powstaniu polskiem 1863 i 1864 roku*, t. 3, Kraków 1899.

Dokumenty terenowych władz wojskowych powstania styczniowego 1863–1864, Wrocław 1976.

Katkov N.M., *1863 god*, cz. 1, Moskwa 1887.

Kieniewicz S., *Józefa Władysława Ruckiego relacja o kampanii własnej*, „Teki Archiwalne” 1992, t. 22.

Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego, styczeń–sierpień 1863, Wrocław 1974. *Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego, sierpień 1863–maj 1864*, Wrocław 1978.

Maliszewski J., *Sybiracy zesłani i internowani za udział w powstaniu styczniowym*, [Warszawa] 1930.

Noiński E., *Spis powstańców wziętych do niewoli w bitwie pod Fajslawicami 24 sierpnia 1863 roku*, „Rocznik Białkopodlaski” 2004, t. 12.

Pawliszczew M., *Tygodnie polskiego buntu*, t. 2, *Walka orężna 1863–1864*, Warszawa 2003.

Zarys powstania styczniowego opracowany w warszawskiej cytadeli, Wrocław 1985.

Zieliński S., *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913.

Prasa

„Doniesienie z Placu Boju” 1863, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 1, Wrocław 1966.

„Gazeta Narodowa” 1863.

„Niepodległość” 1863, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 2, Wrocław 1969.

„Polska” 1863, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 2, Wrocław 1969.

„Wiadomości z Placu Boju” 1863, [w:] *Prasa tajna z lat 1861–1864*, cz. 1, Wrocław 1969.

Pamiętniki

Deskur B., *Dla moich wnuków*, Włodawa 2013.

Janowski J.K., *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*, t. 2, Warszawa 1925.

Lipski J., *Pamiętnik powstańca styczniowego*, [w:] *Powstanie styczniowe w biografie wpisane. Sześć pamiętników z Lubelszczyzny*, zebr. i oprac. Z. Bieleń, Lublin 2006.

Liniewski S., *Pamiętnik: fragment z lat 1861–1864*, [w:] *Powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie. Pamiętniki*, pod red. T. Mencla, Lublin 1966.

Migdalski A., *Wspomnienia rotmistrza kawalerii narodowej z 1863/1864 roku*, [w:] *Powstanie styczniowe na Lubelszczyźnie. Pamiętniki*, pod red. T. Mencla, Lublin 1966.

Sikora A., *Moje wspomnienia z powstania polskiego z roku 1863/64 przez...*, [w:] *Powstanie styczniowe w biografie wpisane. Sześć pamiętników z Lubelszczyzny*, zebr. i oprac. Z. Bieleń, Lublin 2015.

Opracowania

Bieleń Z., *Zwycięzca spod Żyrzyna. Generał Michał Jan Heydenreich (1831–1886)*, Lublin 2006.

Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983.

Kozłowski E., *Bitwy pod Chruśliną i Żyrzynem w 1863 r.* „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959, R. 4, nr 1.

Kozłowski E., *Od Węgrowa do Opatowa 5 II–21 II 1864. Wybrane bitwy powstania styczniowego*, Warszawa 1962.

Mądzik M., *W Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1809–1864)*, [w:] *Dzieje Urzędowa*, pod red. R. Szczygła i M. Surdackiego, Lublin–Urzędów 2011.

Przyborowski W., *Dzieje 1863 roku*, t. 4, Kraków 1905.

Stella-Sawicki J., *Rok 1863*, Lwów 1905.

Szablewski S., *Bój pod Żyrzynem dnia 9 VIII 1863 r.* „Przegląd Piechoty” 1934, R. 7, z. 1.

Karol Herman Wagner-life and activity in the January Uprising

Keywords

January Uprising in Lublin region, Herman Wagner, the leader of the partisan unit, captivity, exile, history of Poland

Summary

Herman Wagner was one of the heroes of the January Uprising in Lublin region. Herman Wagner was a first generation Pole with roots in the German speaking community. His origins were in Galicia. He spent his life in Grand Duchy of Posen where he learnt the trade, he worked and he started a family. Searching for a job he arrived in the The Congress Kingdom of Poland. It's there that he became polonized. He found employment in the land property of the Zamoyski Ordinance. In the spring 1863 Herman Wagner joined the January Uprising and he organized his own partisan unit. After a unit under the command of colonel Tomasz Wierzbicki had arrived in the area of Krasnik. Herman Wagner surrendered himself to be under the colonels command. He took part in the summer campaign of the general Michał Heydenreich-Kruk. He commanded a partisan unit in three battles. He was made prisoner in the battle of Fajslawice. He had been subsequently sent to the Saratowski governorate where he probably died.

Karol Herman Wagner – Leben und Aktivität im Januaraufstand

Schlüsselworte

Januaraufstand in der Region Lublin, Herman Wagner, Kommando-Befehlshaber, Gefangenschaft, Exil, Geschichte Polens

Zusammenfassung

Herman Wagner ist einer der Helden des Januaraufstandes in der Region Lublin. Er war polnischer Abstammung in der ersten Generation, die deutschsprachige Wurzeln hatte. Er kam aus Galizien. Sein Lebensweg führte ihn durch das Großherzogtum Posen (Berufsausbildung, Arbeit, Gründung einer Familie). Auf der Suche nach Arbeit erreichte er das Königreich Polen. Hier fand seine schnelle Polonisierung statt. Er fand eine Anstellung in Gütern des Familienfideikommisses in Zamość. Im Frühjahr 1863 trat er in den Januaraufstand ein und organisierte sein eigenes Kommando. Nach der Ankunft der Truppe in die Umgebung von Kraśnik unter dem Kommando von Oberst Tomasz Wierzbicki stellte er sich unter sein Kommando. Er nahm an der

Sommerkampagne von General Michał Heydenreich-Kruk teil. Er war der Kommando-Befehlshaber in drei Schlachten. Er wurde unter Fajslawice gefangen genommen. Er wurde in das Gouvernement Saratow geschickt und wahrscheinlich starb auch dort.

Кароль Герман Вагнер – жизнь и участие в Январском восстании

Ключевые слова

Январское восстание на Люблинщине, Герман Вагнер, командир отряда, плен, ссылка, история Польши

Резюме

Герман Вагнер – один из выдающихся участников Январского восстания на Люблинщине. Был он поляком только лишь в первом поколении, сам происходил из немецкоязычного населения Галиции. Его жизненный путь вёл через Великое герцогство Познанское (обучение профессии, работа, создание семьи). В поисках работы он прибыл в Царство Польское. Здесь произошла его скорая полонизация. Вагнер трудоустроился в угодиях, входящих в состав Ординации Замойской. Весной 1863 года он присоединился к Январскому восстанию и собрал собственный отряд. Его отряд ушёл в подчинение полковнику Томашу Вежицкому, прибывшему в район города Красник. Вагнер принял участие в летней кампании ген. Михала Гейденрейха-Крука. Командовал отрядом в трёх битвах, затем был пленён у местности Файславице. Отправлен в ссылку в Саратовскую губернию, где, вероятно, умер.